

VAN DORPSKAMER TOT RAADHUIS

Het eerste gemeentehuis van Teteringen en zijn voorgeschiedenis

door

C. TH. LOHMANN

In het vorige jaarboek beschreef drs. J. M. M. Knippels hoe het rechtsgebied van Breda buiten de vesting, de zogenaamde buitenpoortertij, zich in de jaren 1795-1810 losgemaakt heeft van de stad en zich als een zelfstandige gemeente is gaan gedragen.¹ Dat deze zaak zo lang bleef slepen, was niet alleen het gevolg van een scherpe tegenstelling tussen beide partijen, maar vooral ook van de houding die de hogere overheden ten aanzien van het conflict innamen. Zoals bekend voltrokken zich in deze periode op staatkundig gebied in Nederland ingrijpende veranderingen. Doordat na de omwenteling van 1795 in korte tijd verschillende staatsregelingen elkaar opvolgden, was er onvoldoende gelegenheid voor een doeltreffende aanpak van de bestuursorganisatie op lokaal niveau. De grondwet van 1798 had de term „gemeente” geïntroduceerd, maar er bestond geen duidelijkheid over wat daaronder precies moest worden verstaan. De publicatie van 17 november 1798, die ter uitvoering van artikel 7 van de constitutie de verdeling van het grondgebied der Bataafse Republiek moest regelen, sprak niet van „gemeenten” maar van „plaatsen”. Deze onduidelijkheid is eigenlijk gedurende de gehele Bataafse tijd blijven bestaan. Hierdoor kan mede verklaard worden dat de centrale regering en het departementaal bestuur in het geschil tussen Breda en Teteringen aarzelend optraden en geen knopen durfden door te hakken. Tenslotte hebben deze hogere organen de zelfstandigheid van Teteringen als een voldongen feit aanvaard, terwijl het Bredase stadsbestuur van verder verzet afzag.²

De aanspraken van Breda waren vooral gebaseerd op het feit dat de buitenpoortertij altijd geressorteed had onder de jurisdictie

22. Oude kapel van Teteringen in 1809.

Tekening Hendrik Verhees

Bibliotheek Paters Capucijnen 's-Hertogenbosch.

van de stedelijke schepenbank. Door de invoering van de Franse wetgeving na de inlijving bij het Napoleontische rijk in 1810 werd ook in Nederland de „scheiding van de machten” doorgevoerd. De plaatselijke besturen verloren de functie van rechtbank. Het Franse communale systeem maakte bovendien in principe geen onderscheid meer tussen stad en platteland. De eigenlijke bestuurder van de „commune” was de maire en dit gold voor Teteringen even goed als voor Breda.³

Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 werd de bestaande wetgeving voorlopig gehandhaafd, maar de grondwetten van 1814 en 1815 betekenden een stap terug. De term „gemeente” kwam er niet meer in voor, maar er was sprake van „stedelijke regeringen” en van „besturen ten plattelande hetzij heerlijkheden, districten of dorpen”. Ter regeling daarvan zouden de Provinciale Staten reglementen ontwerpen, die door de Koning moesten worden goedgekeurd. Dat voor het platteland van Noord-Brabant kwam als laatste van de noordelijke provinciën gereed; het werd bij koninklijk besluit van 8 mei 1819 gearresteerd.⁴

Artikel 1 van dit reglement luidde: „Het platteland van de provincie Noord-Brabant . . . is verdeeld en onderverdeeld in de Distrikts-Ambten en Gemeenten op den, achter dit reglement gevoegden, staat vermeld”. Artikel 2 bepaalde: „Het toezigt en het bestuur van het voorschreven platteland wordt opgedragen aan Distrikts-Schouten, voorts aan Gemeente-Schouten en Gemeente-Raden, geadsisteerd door Secretarissen”. Uit deze formulering blijkt dat men weifelde de plattelandsgemeenten als volwaardige lokale bestuurseenheden te erkennen. De districtschout werd niet enkel als toezichthouder maar ook als medebestuurder van de gemeenten gezien.

Voor Teteringen was het van belang dat het in de bij het reglement gevoegde staat werd vermeld als één van de veertien gemeenten van het zesde district (hoofdplaats Prinsenhage). Het bleef dus als zelfstandige gemeente voortbestaan en werd niet onder Breda gebracht, noch verenigd met een aangrenzende gemeente (Ginneken of Terheijden), waartoe in de Bataafse tijd wel pogingen waren gedaan.⁵ De oude benaming *schout* in plaats van *burgemeester* werd kennelijk ingevoerd met de bedoeling het onderscheid tussen stad en platteland te accentueren.

Het duurde geruime tijd voordat de benoemingen geschieden die voor het in werking treden van het bestuursreglement vereist waren. Deze vertraging was o.a. een gevolg van de procedure die bij de keuze van kandidaten werd gevolgd. Bij koninklijk besluit van 30 april 1820 werd in een aantal gemeenten, waaronder Teteringen, de schout benoemd. Hij werd echter eerst op 29 december van dat jaar beëdigd.⁶ Het aantal raadsleden in iedere gemeente moest vastgesteld worden door de Provinciale Staten. Krachtens delegatie deden Gedeputeerde Staten dat op 1 december 1820. Op dezelfde dag benoemden zij de leden van de gemeenteraden, waaronder die van Teteringen, zes in getal. Dezen werden gekozen uit de twintig „notabelste en geschiktste” (lees: meest gegoede) ingezetenen, van wie de zittende raad de namen had moeten verstrekken.⁷

Zo kon op 1 januari 1821 in Teteringen, evenals in andere gemeenten, het nieuwe bestuur worden geïnstalleerd en uitvoering worden gegeven aan de bepalingen van het reglement van 1819 betreffende bestuur en administratie. Dit alles werd in Teteringen gezien als een bevestiging van de zelfstandigheid der gemeente, zoals de schout in de eerste raadsvergadering na de installatie nadrukkelijk verklaarde.⁸

Het was nu het juiste moment een urgente zaak aanhangig te maken: de gebrekkige huisvesting van het gemeentebestuur. De nieuw benoemde schout, Pieter van Ginneken, was reeds een kwart eeuw de centrale figuur in zijn geboorteplaats; hij was de drijvende kracht geweest bij de pogingen Teteringen los te maken van Breda. Niet alleen had hij bestuurlijke functies vervuld, maar ook vanaf 1795 als secretaris (al of niet provisioneel) de administratie gevoerd, eerst voor de zelfstandig opererende gezworenen, daarna voor de municipaliteit en de opvolgende Teteringse bestuurscolleges. In 1808 werd hij aangesteld tot notaris, de eerste in Teteringen. De Franse autoriteiten benoemden hem in 1810 tot maire en na het herstel van het Nederlandse gezag werd hij in die functie, maar nu onder de benaming burgemeester, gecontinueerd.⁹

In 1805 was Pieter van Ginneken getrouwd met Anna Maria van Dijk. Het echtpaar vestigde zich datzelfde jaar in een herenhuis aan de Hoolstraat (thans nr 26). Hier verrichtte Van Ginneken zijn werkzaamheden voor de gemeente en moesten de administratieve bescheiden en het zich geleidelijk vormende archief worden bewaard.

23. Het huis met herberg genaamd De Roskam (rechts), waarin tot 1821 de bestuurders van Teteringen vergaderden, werd omstreeks 1890 vernieuwd en kreeg toen het aanzien dat deze foto vertoont. Het werd in 1964 gesloopt in verband met de realisering van het uitbreidingsplan „Steenbergen”. Op de voorgrond de huidige Zandgouw.

Foto M. A. Hagen 1963

Gemeentearchief Teteringen.

Het gemeentekantoor was dus te zijnen huize gevestigd. Ofschoon het een royaal pand was — het had eerder gediend als pastoorswoning — ontstond er op den duur gebrek aan ruimte. Pieter van Ginneken kreeg namelijk een groot gezin: van de negen kinderen die in de jaren 1805-1819 geboren werden, bleven er zeven in leven. Bovendien had hij een winkel in koffie, thee, tabak en kruidenierswaren en in inlandse ellegoederen.¹⁰

Ook nadat Van Ginneken burgemeester was geworden, bleef de gemeente-administratie bij hem thuis. Zijn vrouw kreeg een vergoeding uit de gemeente-kas voor het gebruik van een kamer „tot beschrijving van gemeentenszaken” en wel van 30 gulden per jaar, waarbij 20 gulden kwamen voor het stoken van de kachel, zes gulden voor kaarsen en vier voor het schoonmaken en dagelijks „opzuiveren” van de kamer, alles per jaar!¹¹

Hun vergaderingen hadden de regenten van Teteringen altijd gehouden ten huize van Adriaan van Dijk, tavernier in de Roskam aan de kerk, d.w.z. bij de toenmalige Roomse schuurkerk, ten oosten van het Hoeveneind gelegen. De kamer waarover men hier kon beschikken werd de rechtkamer, dorpskamer of gemeentenskamer, later ook raadkamer genoemd. Sinds 1812 was dit huis in handen van Cornelis Verdaasdonk, evenals Pieter van Ginneken een schoonzoon van de vorige eigenaar. Hij verlangde van de gemeente geen huur, maar tolereerde niet dat de kamer voor een ander doel werd gebruikt dan vergaderen.¹²

Behalve een eigen kantoorruimte en raadkamer miste de gemeente Teteringen sinds 1819 nog een voorziening die de schout voor het vervullen van zijn justitiële taak nodig had: een arrestantenlokaal. Tot dan toe beschikte men over een „gevangenis” die was ingericht in de oude kapel, waar de hervormden sinds 1795 geen dienst meer hielden. In 1809 restitueerde Koning Lodewijk Napoleon het gebouw aan de katholieken, maar dezen namen het voorlopig niet in gebruik. Koning Willem I verleende in 1818 aan de Roomse gemeente van Teteringen een subsidie van 7000 gulden om de oude kapel weer in behoorlijke staat te brengen. Men besloot echter het vervallen bedehuis niet op te knappen maar het af te breken en op dezelfde plaats (het huidige kerkhof) een geheel nieuwe kerk te bouwen. Deze kwam in het voorjaar van 1820 gereed.¹³

Met de kapel verdween ook de gevangenis en zo moest de schout

24/25. Woning van Pieter van Ginneken thans Hoolstraat 26. Hier was van 1805 tot 1821/1822 de gemeentesecretarie van Teteringen gehuisvest.
Foto's van J. Margés 1987.

in de raadsvergadering van 22 januari 1821 constateren dat hij de verplichting die het nieuwe bestuursreglement hem oplegde, niet kon vervullen. Volgens artikel 24 moest hij misdadigers die binnen zijn gemeente op heter daad betrapt werden, laten arresteren en verdachte zwerfende personen, vagebonden en landlopers doen aanhouden. Van Ginneken wist echter niet waar hij met dergelijke lieden moest blijven. In zijn eigen huis was er evenmin plaats, want het „was vol kinderen en overladen met papieren”.

Dit laatste was te meer een probleem, omdat per 1 januari 1821 naast de schout een permanente secretaris in functie was getreden. Aan hem moesten alle „charters, documenten en papieren” met een behoorlijke inventaris worden overgedragen, maar Van Ginneken was hiertoe niet in staat omdat, naar hij zelf verklaarde, alle documenten te zijnen huize berustten en „onder andere papieren meest waren gecummuleerd”. De nieuwe secretaris kon het archief niet onder zijn beheer nemen, zolang er geen lokaal beschikbaar was, waar het naar behoren kon worden gedeponeerd.

Zo verkeerde de schout in een moeilijk parket. Hij besprak zijn problemen met de districtsschout, A. J. Ingen Housz in Breda, die vanaf 1 oktober 1820 aan het hoofd stond van het district Prinsenhage. Deze was evenals de schout van oordeel dat een betere huisvesting voor het gemeentebestuur van Teteringen dringend nodig was. Een gemeentehuis bouwen zou van deze kleine gemeente (ca. 950 zielen) een te zwaar financieel offer vragen. Er was echter een andere oplossing mogelijk. Na de bouw van een nieuwe kerk was in 1820 de oude Roomse schuurkerk gesloopt. Op dezelfde plaats had het kerkbestuur een woonhuis laten bouwen, waarschijnlijk met gebruik van materialen van de afgebroken kerk. De districtsschout gaf Van Ginneken het advies dit huis, dat nog niet was afgewerkt en nog onbewoond, voor de gemeente te huren of aan te kopen. Het was geschikt te maken als secretarie, vergaderkamer, woning voor de veldwachter en gevangenis.

In de raadsvergadering van 22 januari 1821 deed de schout daartoe een voorstel, maar de vroede vaders konden in eerste instantie niet tot een beslissing komen. De meningen waren verdeeld, sommigen vonden een raadhuis (men sprak van dorps huis) overbodig, anderen waren in principe wel tot aankoop tegen een matige prijs bereid, maar verlangden dat hogere autoriteiten de noodzakelijkheid ervan aantoonde.¹⁴

De districtsschout ging zich nu persoonlijk met de zaak bemoeien. Om de raadsleden over hun aarzeling heen te helpen kwam hij op 22 februari zelf hun vergadering in Teteringen presidiëren. Het resultaat was dat er besloten werd een commissie te benoemen die met pastoor en kerkmeesters ging onderhandelen over de voorwaarden waarop het beoogde huis gehuurd of gekocht kon worden. In de vergadering van 1 maart, weer onder voorzitterschap van Ingen Housz, bracht de commissie rapport uit: het kerkbestuur was genegen tot verhuur voor 100 gulden per jaar of tot verkoop voor de somma van 1000 gulden. Dit laatste bedrag zou in drie gelijke jaarlijkse termijnen betaald mogen worden te beginnen in 1822, terwijl voor de afwerking van het huis de gemeente gratis de resterende afbraak van de schuurkerk zou mogen gebruiken. Bij meerderheid van stemmen besloot de raad op het gunstige aanbod van het kerkbestuur in te gaan en een koopcontract te sluiten. Op 9 april 1821 verleenden Gedeputeerde Staten hun goedkeuring aan deze transactie.¹⁵

Men kon nu in Teteringen aan de slag. Ook de bouwkundige voorzieningen en de aanschaffingen die voor de nieuwe bestemming nodig waren, werden over drie jaren gespreid, zodat de kosten daarvan niet te zwaar op de gemeentebegroting drukten. In 1821 werd er 310 gulden voor uitgetrokken. Hiervan werd o.a. betaald de aankoop van hout, zoals negentien zolderdelen, glas voor de ramen, een bedstede voor de veldwachter, een kast tot berging van de papieren, de bepleistering van de binnen- en buitenmuren, het in de grondverf zetten van deuren, ramen en vensters. In Breda werden twaalf stoelen gekocht voor één gulden en één stuiver per stuk.¹⁶

Op vrijdag 14 september 1821 kon de gemeenteraad voor het eerst bijeenkomen „op het gemeentenshuis in de raadkamer aldaar”.¹⁷ Waarschijnlijk werd het gebouw pas in het jaar daarna geheel in gebruik genomen. In 1822 werden nog allerlei uitgaven voor de verdere afwerking en inrichting gedaan, zoals voor het verven van zes vertrekken, het vervaardigen van een lessenaar in de secretarie en een tafel in de spreekkamer, de aankoop van gordijnen en maakloon voor de loketten. In totaal was daarmee een bedrag van f 178,92½ gemoeid.¹⁸

Nadat de nog resterende fundamenten van de voormalige schuurkerk

26. Gemeentehuis van Teteringen 1821-1870.

Foto drs. C. Th. Lohmann 1953

waren gesloopt, werd tenslotte in 1823 het erf voor het gemeentehuis gefatsoeneerd. Er werd o.a. een „doornetuin” — een heg dus — geplant, twee hekken van eikehout daarin gemaakt en een stenen voetpad gelegd. Aan decoratie van het interieur zal niets zijn gedaan. Wel weten we dat er f 1,70 werd uitgegeven voor „een lijst om het dorpswapen met glas” d.w.z. voor het inlijsten van het wapendiploma dat in 1817 van de Hoge Raad van Adel was verkregen.¹⁹

Van een officiële opening van het eerste gemeentehuis is in Teteringen zeker geen sprake geweest. Zo iets was toen geen gewoonte. Zuinigheid en soberheid waren troef.

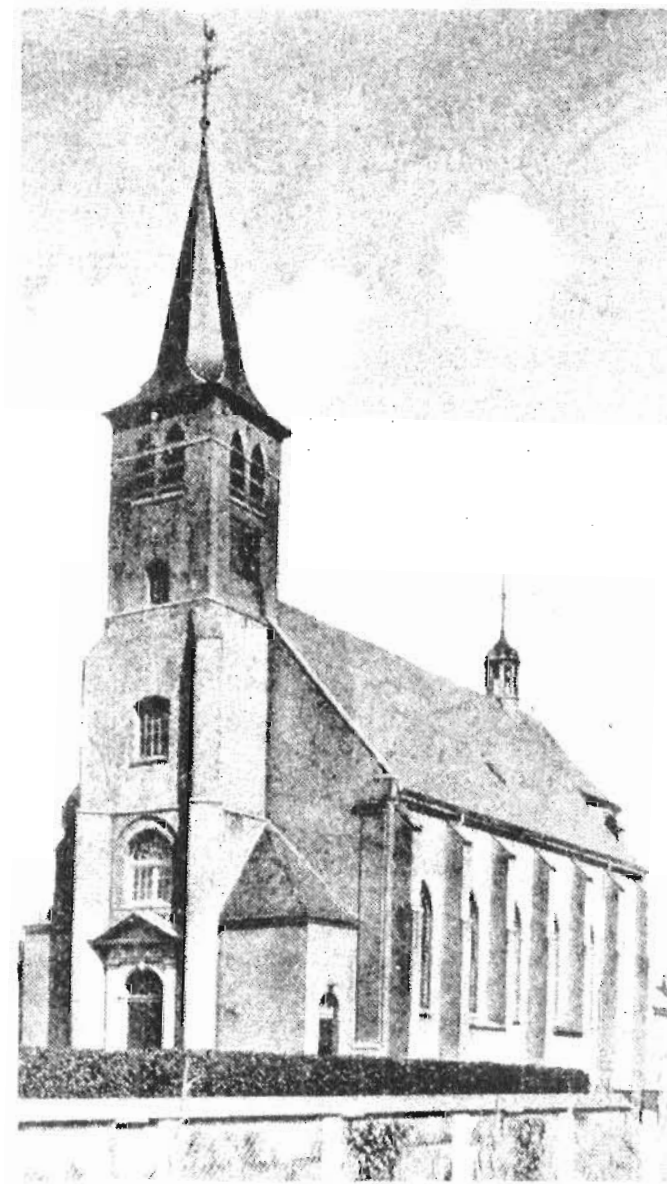
Wel kon het gemeentebestuur nog in 1821 een hoge autoriteit verwelkomen: de gouverneur van Noord-Brabant, die een werkbezoek bracht aan de gemeenten van het zesde district. Op zaterdag 6 oktober 's middags om twee uur arriveerde hij samen met twee provinciale hoofdambtenaren in Teteringen, waar de schout en de gemeenteraad het gezelschap in de raadkamer opwachtten. Ook dit was een uiterst sober gebeuren. De districtsschout had er tevoren op gewezen dat de gouverneur slechts voor ambtsbezigheden in de gemeente zou vertoeven en dat het „Zijne Hoogedelgestrenge aangenaam zou zijn dat er geen de minste voorbereidselen ter ontvangst of inhaling gemaakt zouden worden.”²⁰ De twee ambtenaren stelden een onderzoek in naar de gemeentelijke administratie en de schout verstrekte informatie over het schoolwezen, het armbestuur, de bedelarij en de vervulling van de plichten van de marechaussee. Ook overhandigde hij een statistiek met gegevens over de oppervlakten zaai- en weiland, bos en heide en het getal zielen, huizen, paarden, runderen en schapen. Na zijn tevredenheid over een en ander betuigd te hebben verliet de gouverneur de vergadering en begaf zich vervolgens naar de nieuw gebouwde Roomse kerk, waarover hij „zijn vergenoegen zeer duidelijk te kennen gaf”. Omstreeks drie uur vertrok hij met zijn gevolg naar Breda.²¹

Van het nieuwe gemeentehuis wordt in het verslag over het bezoek van de gouverneur met geen woord gerept. Dat 's Konings vertegenwoordiger blijkbaar meer geïnteresseerd was in de kerk, is niet verwonderlijk. De burgerlijke overheid was nauw bij de kerkebouw betrokken. De aannemingssom van de Teteringse kerk — 14.876 gulden — was voor bijna de helft door een rijkssubsidie gedekt. Van de totale kosten van het werk, dus ook van hetgeen de parochie zelf bijdroeg,

moest via de gouverneur aan het departement van R.C. Eeredienst rekening en verantwoording worden afgelegd.²²

In tegenstelling tot de kerk nam het eerste gemeentehuis in het dorpsbeeld van Teteringen geen dominerende plaats in. Het was een bescheiden gebouw zonder allure, dat zich nauwelijks van eenvoudige dorpswoningen onderscheidde.²³ Bovendien lag het niet aan de hoofdstraat, maar wat achteraf aan een zijpad, zoals eertijds voor een Roomse schuilkerk was verordonneerd. Voor bestuur en administratie voldeed het echter aan de behoefte. Teteringen had zelfs een voorsprong op menige andere plattelandsgemeente die het in deze jaren nog zonder gemeentehuis moest stellen. En deze belangrijke verbetering was tot stand gekomen zonder dat de gemeente een lening behoefde aan te gaan of de belastingdruk aanmerkelijk moest verzwaren. De voornaamste bron van inkomsten, de personele omslag, waarvan in 1820 de opbrengst 1140 gulden had belopen, werd voor 1821 slechts met 100 gulden verhoogd en kon reeds in 1822 weer worden verlaagd. De financiële positie van de gemeente bleef gunstig. De rekening over 1821 kon evenals die van de volgende jaren met een batig saldo gesloten worden.²⁴

Sprak men aanvankelijk nog veelal van dorpshuis — zelfs bij de tekenaars van de kadastrale kaarten was dit het geval — na 1851 verdween deze benaming, toen de gemeentewet van Thorbecke een einde maakte aan het staatsrechtelijke onderscheid tussen stad en platteland. De gemeentelijke activiteiten namen toe en daarmee ontstond de noodzaak van een ruimere behuizing. Teteringen moest nog geduld hebben tot 1870. In dat jaar kon het stijlvolle herenhuis aan het Hoeveneind, dat voorheen als pastorie had gediend, worden aangekocht en tot gemeentehuis ingericht.²⁵ Hier is sindsdien de zetel van het gemeentebestuur gebleven. Het „dorpshuis” van 1821 herkreeg zijn oorspronkelijke bestemming. Het werd een particuliere woning, die in 1959 werd verbouwd en gemoderniseerd. Doordat het pand in het uitbreidingsplan „Noord”, later „Steenbergen” genoemd, werd opgenomen, kon het tot heden blijven bestaan.²⁶

27. Kerk van Teteringen 1820-1928.

Foto uit *Gids voor de gemeente Teteringen*, 1936

Afkortingen

GAT = Gemeente-archief Teteringen

SAON = Streekarchivariaat Oosterhout, Notariële archieven.

AANTEKENINGEN

- ¹ J. M. M. Knippels, Het ontstaan van de gemeente Teteringen. In: *Jaarboek De Oranjeboom* XXXIX (1986) 183 vlg.
- ² J. M. H. Broeders, *Van diversiteit tot eenheid. De ontwikkeling van de bestuursinrichting der gemeenten Oosterhout, Raamsdonk, Terheijden en Teteringen 1795-1851*, 18-41. Van deze niet gepubliceerde doctoraalscriptie (Tilburg 1986) bevindt zich een exemplaar in de bibliotheek van de Gemeentelijke Archiefdienst Breda. Aangehaald als „Broeders”. De staatsregelingen van 1798, 1801 en 1805, de constitutie van 1806 en de grondwetten van 1814 en 1815 zijn uitgegeven door W.J.C. van Hasselt in: *Verzameling van Nederlandsche Staatsregelingen en grondwetten*. Gebruikt is de 9e druk, 1918. Aangehaald als „Van Hasselt”. Zie ook W. A. van Ham, De wedergeboorte van Bataafs Brabant in zinnebeelden herdacht. In: *Varia Historica Brabantica* V (1976) 124-128.
- ³ Broeders 42-49.
- ⁴ Van Hasselt 148-251. Verwezen wordt naar de artikelen 79 en 81 van de grondwet van 1814 en de artikelen 132 en 154 van de grondwet van 1815. De formulering is in de twee grondwetten niet geheel gelijklopend. Geciteerd is de tekst van 1815. Broeders 50-52.
A. F. J. van Kempen, De afkoop van het bestuurlijk deel der heerlijke rechten in Noord-Brabant 1814-1819. In: *Varia Historica Brabantica* XI (1982) 137 vlg. Het „Reglement van bestuur voor het platte land in de Provincie Noord-Brabant” is opgenomen in het *Bijvoegsel tot het Staatsblad en Officieel Journal van het Koninkrijk der Nederlanden*, zesde deel, 1819, 460-485.
- ⁵ Broeders 25. De bedoelde publicaties van 1800 en 1801 zijn o.a. aanwezig in het gemeente-archief van Nieuw-Ginneken, oud archief van de gemeente Ginneken en Bavel, inv. 12 en 13.
- ⁶ GAT, inv. 1152, ingekomen stukken 1820.
- ⁷ Broeders 64.
GAT, inv. 1152, ingekomen stukken 1820.
- ⁸ GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 22 jan. 1821.
- ⁹ J. M. M. Knippels, *De Fabel van de Exter in Pauwen Veeren of wat trotsheid al niet bestaat. Veranderingen in de bestuurlijke relatie Teteringen - Breda* 136. Van deze niet uitgegeven doctoraalscriptie (Utrecht 1985) is een exemplaar aanwezig in de bibliotheek van de Gemeentelijke Archiefdienst Breda.
Gegevens werden bovendien ontleend aan de historische documentatie van J. H. van Mosselveld en J. M. H. Broeders, die zich bevindt bij het gemeente-archief van Teteringen. GAT, inv. 1149, ingekomen stukken 1813-1819.
Pieter van Ginneken was ook penningmeester van de polder De Vugt, waarnemend gemeente-ontvanger, hoofdman van het bijengilde, kerkmeester van de Roomse kerk etc.
- ¹⁰ J. M. H. Broeders, *15 Monumenten in Teteringen*, Teteringen 1975, 63-66.
GAT, inv. 179, Register van allerlei zaken 1804-1820.
- ¹¹ GAT, inv. 2231 en 2232, gemeenterekeningen 1818 en 1819.
- ¹² GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 22 jan. 1821. SAON inv. 7865.
- ¹³ GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 22 jan. 1821. SAON inv. 7872, akte van aanbesteding 22 maart 1819. G. C. A. Juten, *De parochiën in het Bisdom Breda*, II 218.
- ¹⁴ GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 22 jan. 1821.
Voor de persoon van A. J. Ingen Housz zie: M. W. van Boven, Westbrabantse Boerderijnamen op Texel, in: *Engelbrecht van Nassau, Kwartaalblad van de Heemkundige Kring Breda* V (1986) nr. 4, 231-236.

- ¹⁵ GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 22 febr. en 1 maart 1821.
- ¹⁶ GAT, inv. 2349, gemeentebegroting 1821.
GAT, inv. 2234, gemeenterekening 1821.
- ¹⁷ GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 14 sept. 1821.
- ¹⁸ GAT, inv. 2235, gemeenterekening 1822.
- ¹⁹ GAT, inv. 2236, gemeenterekening 1823. SAON inv. 7872, aanbesteding 11 mei 1822.
- ²⁰ GAT, inv. 1153, brief districtsschout 24 sept. 1821.
- ²¹ GAT, inv. 400, notulen gemeenteraad 6 okt. 1821. Gouverneur van Noord-Brabant was mr. B. J. Holvoet.
- ²² GAT, inv. 832.
- ²³ Opvallend zijn de boogramen in empire-stijl die de hierbij afgedrukte foto vertoont. Deze stijl was waarschijnlijk in de bouwtijd van het huis in een plaats als Teteringen nog niet in zwang. Ik heb tot nu toe niet kunnen vinden of deze ramen later zijn aangebracht en zo ja, wanneer.
- ²⁴ GAT, inv. 2348-2350, gemeentebegrotingen 1820-1822, inv. 2234-2243, gemeenterekeningen 1821-1830.
- ²⁵ Broeders, *Monumenten* 68-71.
- ²⁶ Archief Gemeentesecretarie Teteringen, Bouwvergunning d.d. 9 september 1959. Het huis is thans nr. 6 aan de Zandgouw.

Drs. J. M. H. Broeders, streekarchivaris in de Kring Oosterhout, dank ik voor de verstrekte informatie en de medewerking bij het raadplegen van archieven.